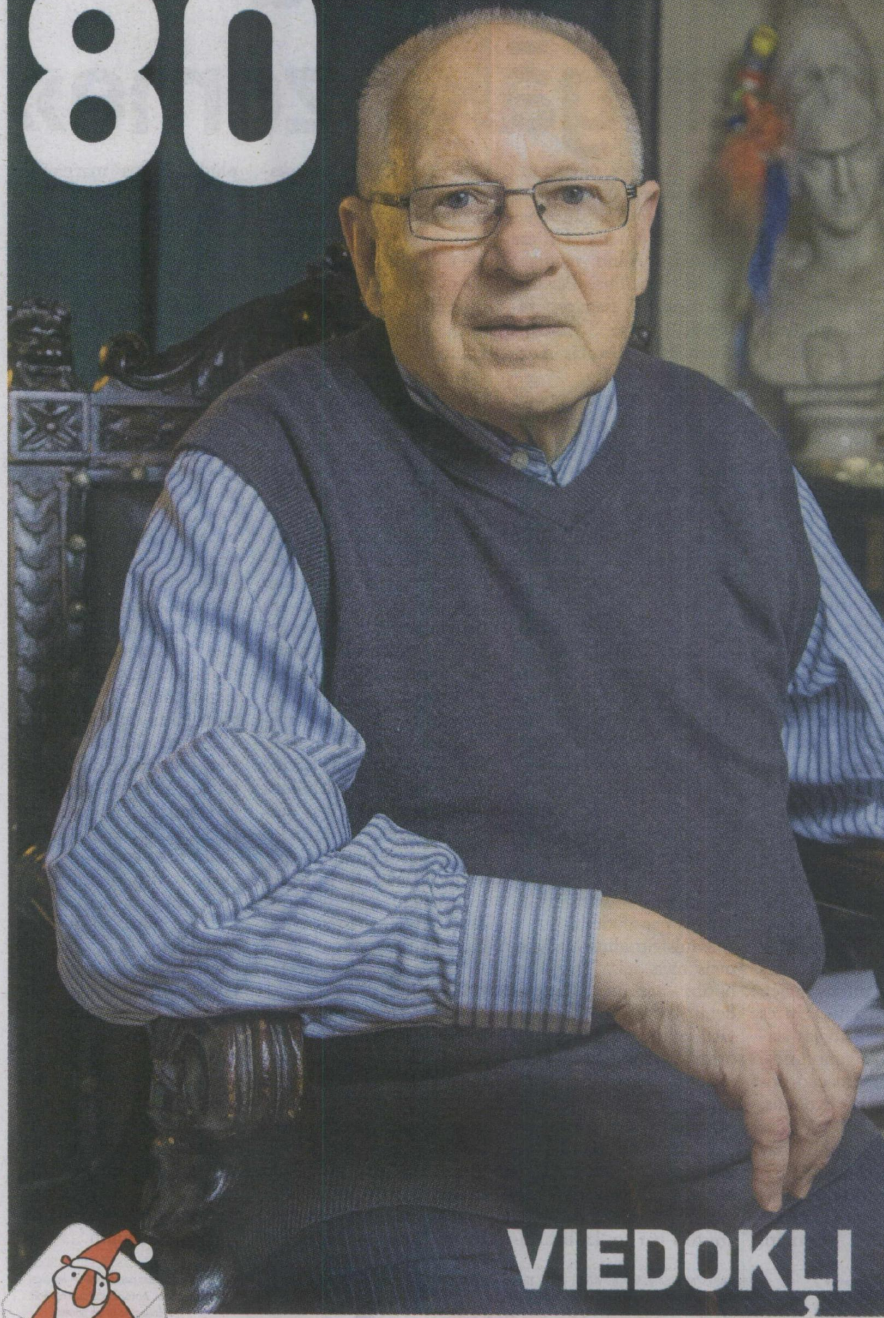

Intelektu milzīm Jānim Stradiņam 80

**AKADĒMIĶIS
JĀNIS STRADIŅŠ:**
... Tuvināšanās būtu
ļoti nepieciešama.
Bet – tas ir paaudžu
jautājums. Tas nav
vienas dienas kārtības
jautājums. Lai arī
cilvēku vidū pastāv
diezgan liela
solidaritāte. Zolitūdes
tragēdijā gāja bojā
daudzi krievu cilvēki,
bet tur tautībai neviens
nepievērsa uzmanību.
Domāju, ka sabiedrībā
pastāv iekšēja
tendence vienoties,
tuvināties. Tie, kas
šķeļ, ir politiķi. Un,
varbūt, angažēti
žurnālisti. Tādi, kas
sakūda un mēģina
atrast problēmu, kur
tās nav. Domāju, ka
tolerance, iecietība ir
augstu liekamas. Bez
kristīgām un latviskām
vērtībām ir vajadzīga
kopēja valstiskā apziņa
un demokrātiskās
vērtības. Es ceru, ka
jauniešiem būs labāks
un gudrāks mūžs nekā
mums. Ja vien šeit
nebūs kādas
kataklizmas. Un – ja
pastāvēsim mēs,
latvieši. Tā tagad ir
mūsu problēma.

VIDEOKĻI ▶ 2. lpp

Jānis Stradiņš: «Latvija nav tā neveiksmīgākā zeme»

Viktors AVOTIŅŠ

Akadēmiķis Jānis STRADIŅŠ intervijā *Neatkarīgajai* stāsta par Stradiņu dzimtu un vērtībām.

– Biju iedomājies, ka mēs runāsim tikai par Stradiņu dzimtu un pašu Stradiņu Jāni pirms viņa astoņdesmitās dzimšanas dienas. Bet – notika traģēdija, kura aizskāra katru no mums, un nez vai būs labi to apiet.

– Zolitūdes traģēdija mūs visus satrieca, bet varbūt pat nepārsteidza. Tā bija otra lielākā katastrofa Latvijas XX–XXI gadsimta vēsturē. Vairāk upuru (147) bija tikai tad, kad 1950. gada augustā Daugavā apgāzās kuģītis *Majakovskis*. Protams, ļoti dziļa līdzjūtība visiem. Es līdz pat šim laikam lāgā nevaru ne par ko citu padomāt, lai arī dzīve iet savu gaitu. Man tas bija ļoti liels šoks.

Bet, kad sāka analizēt cēloņus, tad atklājās, ka tur klāt ir alkātība, kļūdas, nejaušības, pavisības, disciplīnas trūkums... Taisnību sakot, tas, kas pēdējos gados ir Latvijai raksturīgs. Šī katastrofa ar cilvēku upuriem notika būvniecībā. Bet, ja mēs skatāmies tādas lietas kā, teiksim, veselības aizsardzība, izglītība, zinātne, emigrācija, demogrāfija... tad tās arī uzrāda slimības, kuras mūs moka. Katrā no šīm sfērām varam atrast ļoti daudz aplamību.

– Katra liela nelaime it kā ir iemesls pārvērtēt mūsu vērtību praksi. Jūs vai visu dzīvi, gan vienlaikus ar molekulāro elektrokīmiju un brīvo radikāļu ģenerēšanu, gan arī aizgājis no Organiskās sintēzes institūta, esat vērtīgs to cilvēku izcilībai, kas veidojuši Latvijas vērtību, kultūras ēku. Tomēr, kad mums vajag valstisku piemēru, mēs pieķeramies vai vienīgi Kārlim Ulmanim. Nez vai mūsu vērtību saturs būtu tik irdens, ja nebūtu tik jūtams valsts mērogam atbilstošu, atbilstīgu cilvēku deficīts. Piemēra trūkums.

– Tas noteikti ir jūtams. Un cēlonis, es domāju, pa daļai meklējams mūsu vēsturē, pa daļai mūsu mentalitātē. Turklāt es domāju, ka mēs vēl neesam isti iemācījušies dzīvot savā (!) valstī. Bez nacionālas pašapziņas ir nepieciešama arī nacionāla paškritika. Citādi sarodam ar savu attēlu spoguļi.

Ciktāl runāt par Kārlī Ulmani, tad man un tāpat manam tēvam, no vienas puses, varbūt nepatika viņa slavas kāre vai kādas maziskas rakstura īpašības, bet, no otras puses, mēs viņu atzinām kā izcilu valstsvīru,

kas cēla skolas, kas veicināja izglītību, kas veicināja patriotismu, kas, varbūt pārspīlētā veidā, veicināja latvisko garu. Man liekas, pateicoties tam, ko Ulmanis ielika jēdzienā latviskā Latvija, latvieši izdzīvoja piecdesmit smagos nebrīves gadus. Dzirkstele saglabājas. Bet – arī tajā laikā nevarēja teikt, ka bija daudz Ulmanim līdzīgu. Starp sociāldemokrātiem Rainis un Pauls Kalniņš bija goda vīri. Pirms tam – Jānis Čakste. Gustavs Zemgals. Universitātes rektors Jūlijs Auškāps...

Arī tagad mums ir orientieri, bet es domāju, ka mēs pārāk maz par viņiem runājam. Tāpēc priekšā izvirzās cita plāna figūras. Apskatieties žurnālistiku, par ko tā raksta. Par negatīvām lietām, par skandāliem, par augstākām aprindām un to iekšējiem kašķiem... Lai arī tagad mēs, salīdzinot ar to Latviju, kas reiz bija izpostīta karā, dzīvojam relatīvi labi. Latvija nav tā pati neveiksmīgākā zeme. Mēs to pārāk cenšamies sev iestāstīt. Tās gan tiesa, ka mums ir lieli sistēmiski trūkumi. Un es baidos, ka no Latvijas aizplūst prom ģenofonds. Tauta nav mērķtiecīgi pozitīvi orientēta. Protams, klāt nāk nabadzība. Varētu sacīt, ka Latvija šobrīd nav inovatīva valsts. Tādā nozīmē, ka inovatīvās ražošanas īpatsvars, zinātnes loma sabiedrībā netiek akcentēti.

Tajā pašā laikā, piemēram, Valda Jēkabsons vadībā izdzīvoja *Grindeks*. Ir saglabātas Solomona Hillera tradīcijas jauno medikamentu ieviešanā. Pārtikas ražošanā mēs esam progresējuši... Tā ka – Latvijai potences ir, bet tās neizpaužas pilnā mērā.

– Sopavas ar jūs teicāt, ka mums ir Antīņu un trešo tēva dēlu trūkums. Kuri tēva dēli bijuši (ir) Stradiņi?

– Lai arī mēs esam ļoti dažādi un atšķirīgi, katrs ar savu dzīvi, savu individualitāti, savu diapazonu un visai dažādu mentalitāti, lai arī neesam vienādojami, varētu teikt, ka pamatā esam trešie tēva dēli. Mans vectēvs Jānis bija trešais tēva dēls. Ļoti uzņēmīgs cilvēks. Faktiski viņš uzcēla Viesīti. Viņš bija galdnieks, namdaris. Viņš bija arī zārku taisītājs un bufetes turētājs. Viens no tiem, kurus 1905. gadā pēra. Viņam bija četri bērni, no kuriem trīs viņš izskolēja par ārstiem.

Pauls Stradiņš bija pirmais tēva dēls. Taču savā būtībā – trešais. Jo visas tās lietas, ko viņš Latvijā centās ieviest – organizēt pretvēža cīņu, uzcelt slimnīcu, izveidot kliniku, izveidot Medicīnas vēstures muzeju... bija trešā tēva dēla darbs. Turklāt – viņam nemaz nebija viegls mūžs. Kad ienāca vācieši, viņš tika operācijas zālē arestēts par to, ka bija tu-

rējis slimnīcā bez vācu karavīriem arī ievainotus bēgļus un sarkanarmiešus. Bija denunciacijas. Un tikai tāpēc, ka, vāciešiem ienākot, viņš bija veiksmīgi operējis Hindenburga mazdēlu, arī tāpēc, ka par viņu iestājās daudzi cilvēki, Paulu Stradiņu Centrālcietumā nenomaitāja.

Savukārt 1944. gada 16. oktobrī, pirmo reizi tiekoties ar sarkanarmiešiem, viņš ziņoja, ka pussa-postītājā slimnīcā, kas vācu laikā bija kara lazarete, guļ vairāki desmiti pacientu un karavīru starp tiem nav. Tikai slimnieki un nedaudzī ārsti. Karavīrs, kurš to noklausījās, paņēma pulksteni, paņēma pildspalvu un... atstāja tēvu dzīvu. Tēvs bija pārbijies, un to varēja redzēt. Bet nākamajā dienā laivā pāri Daugavai pārbrauca veselības aizsardzības tautas komisāra vietnieks, elektrokardiogrāfijas pamatlicējs Miķelis Joffe, un iedeva zīmi, ka Pauls Stradiņš tiek iecelts par slimnīcas galveno ārstu.

– Bet kā jūs uztverat pats sevi?

– Savā ziņā varbūt esmu trešais tēva dēls. No tā viedokļa, ka dzīvē esmu stipri nepraktisks. Neesmu ne materiāli, ne pragmatiski orientēts. Es negribu ar to lielities. Taisni otrādi – es to uzskatu par savu lielu trūkumu. Jo neprotu taisīt naudu vai kaut ko tādu. Esmu pārāk svaidījies, iz-

plūdis kādos marginālos virzienos. Turklāt dažādos dzīves posmos mani ir aizrāvuši dažādi mērķi. Bet mērķi nekad nav bijuši virzīti uz bagātības iegūšanu, tie bijuši virzīti uz zināšanu iegūšanu un saistīti ar dažādām iniciatīvām... gan zinātņu vēsturi, gan Rīgas savpatnības saglabāšanu, gan arī bieži vien Latvijas saglabāšanu.

Piemēram, tagad domāju par Zelmū Braueri – piecu latu Mildas prototipu. Savā laikā viņa bija tēva paciente un dzīvoja mums kaimiņos. Viņa pozēja Rihardam Zariņam visas latviešu tautu meitas. Pieclatnieks ar skaisto Mildu parādījās kā agrārās Latvijas vispārīgais tēls. Parādījās visdziļākās krīzes laikā – 1929. gada Ziemassvētkos. Bet Latvijas Bankas ekskursijā, kas tagad apmeklēja Londonas monētu kaltni, izrādījās, ka angļu skulptors izveidojis ļoti skaistu vispārīgu viņas tēlu. Kā brīvības tēlu, kā Latvijas tēlu. Tas ir viens no tēliem, kas mūs ved cauri laikam. Es gribētu, lai Zelmui Braueri Agenskalnā tiek izveidota piemiņas zīme. Līdzīgi esmu ievēdis aprītē arī daudzus aizmirstus zinātniekus. Uzcelām pieminēkli Vilhelmam Ostvaldam, izveidojām simbolisku piemiņas zīmi Paulam Valdenam... Šādi it kā sīkumi tomēr rada zināmu pasaulē plašinājumu...

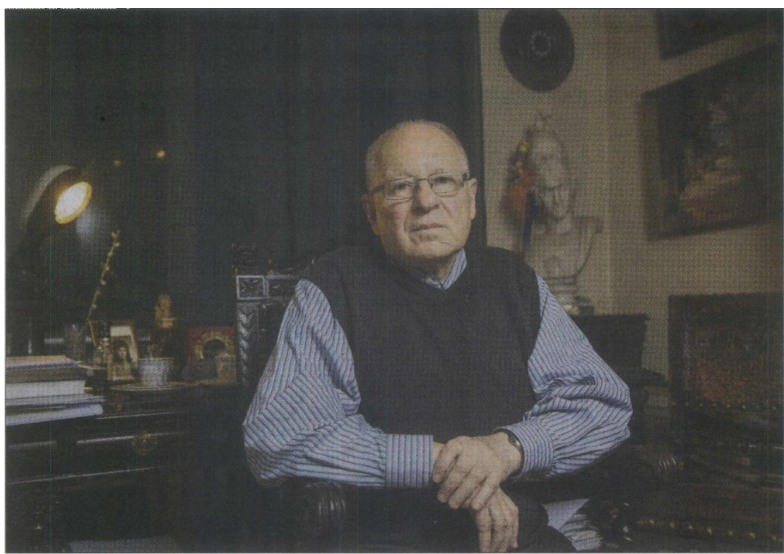
– Jā, ja jūsu būtne turētos vairāk pie pirmā vai otrā tēva dēla principiem, tad droši vien jums arvien būtu laboratorija Solomona Hillera vai Ivara Kalviņa vadītā institūtā.

– Varbūt jā, bet varbūt arī nē. Turklāt pats Hillera institūts, neraugoties uz visu, tomēr saglabājās. Un lielā mērā pateicoties Ivaram Kalviņam. Faktiski Kalviņš un viņa līdzgaitnieki ir Hillera gara mantinieki. Un šie mantinieki, tāpat arī paša Hillera būtnē nav ierobežojami pasaku tēvadēlu nosacītībā. Ivars Kalviņš ir daudz ko upurējis. Viņš ir cilvēks ar praktisku tvērumu. Viņš braukā pa kaimiņvalstīm, popularizē mīldronātus, atrod arvien lielākas tā izmantošanas sfēras, atrod kolēģus... Viņā mīt Hillera inovatīvais gars. Kas bija Hillers? No Grodņas ieceļojušā ebreju ekonomista dēls. Viņa tēvs bija mēdžeris galušu rūpniecībā. Hilleru kopā ar tēvu un pamāti uzņēma Latvijas pilsonībā 1927. gadā. Tad, kad liberalizēja Pilsonības likumu.

– Kādā tekstā jūs starp negatīvām Stradiņa īpašībām minat «dzimtas kopības neapzināšanos, pārāk maz bērnu». Vai tas nav pārāk paškritiski sacīts? Vai tad, piemēram, dēli, Pēteris un Pauls nav sevi aplicinājuši gan kā parstāvi Stradiņi, gan kā dzimtas stājas turpinātāji?

– No Paula Stradiņa mazdēliem Pēteris ir vispildīgākais profesora turpinātājs amatā – ķirurģijā. Andrejs Erglis stāvēdams citādi, viņš ir kardiologs, tagad varētu pat teikt – kardioloģijas seja. Pēterim ir vispozitīvākās mana tēva, kuru viņš nekad nav redzējis, īpašības. Es pat teiktu, ka viņš ir sapņiem labās īpašības gan no Paula Stradiņa, gan vēl no Jāņa Stradiņa, mana vec-tēva. No manis mazāk... Pēterim ir arī daudz zemnieciska, amatnieciska no otra vec-tēva Kārļa Zutera, manas sievas Laimas tēva. Kārlis Zuters bija ļoti veiksmīgs zemnieks, karsts ūlmaņa piekritējs. Augšmēdžim viņam bija ļoti laba saimniecība. Es ne-teiktu, ka Pēteris ir trešais tēva dēls, Antīns, bet to, ka viņš ir ideālists, kurš visu laiku sevi pilnveido, un to, ka viņš nedzenas pēc mantas, to gan es varētu teikt. Viņš ir īsts ārsts ar ļoti labu attieksmi pret pacientiem. Bet ķirurģam iet līdz liela slava un cilvēku pateicība. Lielāka nekā kādam literātam vai kādam vēsturniekam.

Paulam ir īsta zinātnieka galva. 2011. gadā viņš iekļuva simt labāko ASV izgudrotāju skaitā par atklājumiem saules bateriju novertējumā. Viņš strādā vienā no prestižākajām ASV nacionālajām laboratorijām, meklē jaunus enerģijas avotus.

ARĪ PAŠKRITIKA. Jānis Stradiņš: «Bez nacionālas pašapziņas ir nepieciešama arī nacionāla paškritika. Citādi saram ar savu attēlu spoguļi»

JĀNA STRADIŅA ATZIŅAS

✴ Pateicoties tam, ko Ulmanis ielika jēdzienā latviskā Latvijā, latvieši izdzīvoja piecdesmit smagos nebrīves gadus. Dzirkstele saglabājās.

✴ Eiropa ir nogurusi, bet senās Romas impērija arī bija nogurusi. Pa daļai tas ir civilizācijas vecums. Pa daļai tā ir nobriedusi kultūra. Tā ir kultūra, kas tiecas pēc zināma komforta, viegluma, atvieglinājuma. Kultūra, kas vairs nemēģina risināt problēmas.

✴ Pieclatnieks ar skaisto Mildu parādījās kā agrārās Latvijas vispārīnāts tēls. Parādījās visdziļākās krīzes laikā – 1929. gada Ziemassvētkos.

– Vai mammai, tēvam bija liela loma jūsu izvēlē? – Es teiktu, ka mamma būtiski ietekmēja arī Paula Stradiņa dzīves gaitu un, protams, arī bērnu likteni, profesijas izvēli. Bet, ja runāt par tēvu, tad es centos saglabāt no viņa garīgu neatkarību. Tēva vārds mani vienmēr ir drusku nomācis. Irēna viņu savā laikā dievināja. Bet es izturējos mazliet kritiski un man no viņa kā no ārsta bija bail. Vairāk es biju sadraudzējies ar viņa bibliotēku, ar viņa grāmatām. No šīs paša skapja, kur otrā rindā dažreiz glabāja no pacientiem vācu vai krievu laikā saņemto spēki un pat vīnu... Lasīju grāmatas. Desmit gadu vecumā tēvs mani iesaistīja Medicīnas vēstures muzeja veidošanā. Tā radās interese par vēsturi un zināms enciklopēdisms. Jo arī papus bija enciklopēdists. Viņš ļoti labi zināja ne tikai medicīnu, bet arī ģeogrāfiju, vēsturi... Tāda ziņa tēvs mani ir ļoti ietekmējis.

– Bet – ir vēl cita lieta. Kad 1951. gadā, Staļina laikā, beidzu 5. Rīgas vidusskolu, tad pats gribēju studēt vēsturi, valodas vai

ko tādu. Un tad tēvs mani diezgan kategoriski atrunāja. Viņš teica: «Ja tu studēsi vēsturi, tev visu mūžu būs jādzīvo melos.» Jo Staļina laikā alternatīvas nebija. Tēvs to saprata. Ķīmija bija mana izvēle, jo mums bija labs ķīmijas skolotājs. Arnolds Karlsons, skolā saukts par Ketonu. Viņš mani iesaistīja ķīmijas pulciņā, olimpiādēs. Bet arī vēstures pulciņā es aktīvi piedalījos. Tēva kā sabiedriskas personas lielumu es tolaik nesapratu. Pēc tam, kad viņš saslima ar insultu, kad viņam bija pirmā smadzeņu trieka un viņš daļēji zaudēja spēju brīvi runāt, man bija jāpalīdz rakstīt vēstules, arī raksti. Pierakstīju arī tēva teikto par Medicīnas vēstures muzeja tapšanu. Arī viņa pēdējā gadā, būdams divu kungu kalps (strādāju Hillera institūtā un biju arī Medicīnas muzeja līdzstrādnieks), pierakstīju tēva rakstus, domas, palīdzēju viņam izveidot krājumus.

Varbūt esmu atdevīgs tēvam parādu tāda veida, ka esmu izdevis gan viņa kopotos rakstus, gan atmiņu krājumu par Paulu Stradiņu. Esmu saglabājis viņu arhīvu. Iespēju robežās esmu veicinājis tēva piemiņas saglabāšanu, kas dažos gadījumos varbūt ir pārvērties par kultu. Vecos, cienījamos profesorus, anatomu Jēkabu Primani, ķirurģu Jēkabu Alksni un vēl citus, kas bija emigrācijā, nelāva pieminēt, bet Pauls Stradiņš bija kā saite starp Latvijas laikmetiem.

– Tagad skaidrs, kāpēc jūs ar kolēģiem ieceļējāt diskusiju *Kāpēc mūsdienu zinātnieki varētu vēlēties Apgaismības laikmetu?* Jo jums, kas pieredzējis daudzus izcilus cilvēkus un pētījis daudz gaitas, kuri iemiesojuši labāko no Apgaismības laika idejām, tagad liekas, ka šīs idejas attieksmē pret cilvēku ir devalvētas.

– Daļēji tas tā ir. Apgaismības laikmets bija prāta laikmets. Apgaismības laikmets bija brīvības, brālības, vienlīdzības laikmets. Bet, no otras puses, Apgaismības laikmets deva arī franču revolūciju ar visiem Jakobīņiem. Tas bija cilvēku, nevis dievu laikmets. Arī jaunlatvieši un pat jaunstrāvnieki zināmā mērā bija Apgaismības laikmeta atblāzma.

– Bet tagad, kā jūs man teicāt, Eiropa ir nogurusi un atslābst kā kultūras avots.

– Domāju, ka Eiropā vienmēr ir arī tādi strāvājumi, kas Eiropu ceļ un uzceļ. Tā arvien ir modernās un postmodernās kultūras avots. Pašreiz Eiropa, es domāju, ir ne tikai nogurusi, bet arī nobijusies. No islāma briesmām, no citu kultūru briesmām.

– Kā jūsu paša prāts un idealisms sadzīvo ar to vērtību situāciju, kas te patlaban ir?

– Es, tāpat kā mans tēvs, cenšos meklēt pozitīvo. Un tāda ir ne mazums. Ar cilvēkiem tik vien kā jāprunājas, un pozitīvas atklājas. Piemēram, Viesīte. Esmu tās goda pilsonis, lai arī šo titulu vajadzēja saņemt manā tēvam. Bet – es sekoju, kas tur notiek. Un brīnos. Lai arī tur vairāk ir pensijas vecuma cilvēki, viņi pulcējas, labi darbojas bibliotēkā, kultūras nams, ir izlieki rokdarbnieki. Atdzīvoties tāds mani ir spīrējis jēdziens kā Sēlija. Kopš 1995. gada sākam to reanimēt, un septiņi Augšzemes vai Augškurzemes novadi apvienojās Sēlijā.

– Jau Cicerons teica, ka kritiskos un smagos brīžos valstij nepieciešama kārtu vienprātība, visu labo, apzinīgo pilsoņu vienprātība. Vai esam uz to spējīgi?

– Laikam nē. Un es teiktu – ne tikai tāpēc, ka pastāv latviešu un krievu mentālās atšķirības. Tāpēc, ka pastāv mēģinājumi nošķirt, netuvināt vienus un otru. Es pat teiktu, ka tas ir mūsu lielais uzskurējums.

Tuvināšanās būtu ļoti nepieciešama. Bet – tas ir paaudžu jautājums. Tas nav vienas dienas kārtības jautājums. Lai arī cilvēku vidū pastāv diezgan liela solidaritāte. Zolitūdes traģēdijā gāja bojā daudzi krievu cilvēki, bet tur tautībai neviens nepievērsa uzmanību. Domāju, ka sabiedrībā pastāv iekšēja tendence vienoties, tuvināties. Tie, kas šķēl, ir politiķi. Un, varbūt, angažēti žurnālisti. Tādi, kas sakūda un mēģina atrast problēmu, kur tas nav. Domāju, ka tolerance, iecietība ir augstā līkama. Bez kristīgām un latviskām vērtībām ir vajadzīga kopēja valstiskā apziņa un demokrātiskās vērtības. Es ceru, ka jauniešiem būs labāks un gudrāks mūžs nekā mums. Ja vien šeit nebus kādas katastrofas. Un – ja pastāvēsim mēs, latvieši. Tā tagad ir mūsu problēma. ■